

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Analiza strukturalno-semantyczna polskich i rosyjskich gniazd słowotwórczych z przymiotnikami wyjściowymi "zielony - zelenyj"

Author: Anna Zych

Citation style: Zych Anna. (1999). Analiza strukturalno-semantyczna polskich i rosyjskich gniazd słowotwórczych z przymiotnikami wyjściowymi "zielony – zelenyj." W: M. Szymoniuk (red.), "Lingwodydaktyka języka rosyjskiego w szkole wyższej" (S. 40-60). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

Anna Zych

Katowice—Sosnowiec

Analiza strukturalno-semantyczna polskich i rosyjskich gniazd słotwórczych z przymiotnikami wyjściowymi *zielony* — *зеленый*

Znajomość leksyki jest jednym z warunków prawidłowego posługiwania się językiem obcym. Opanowanie tysięcy słów, poznanie ich semantyki oraz łączliwości jest dla uczącego się sprawą częstokroć dość kłopotliwą. Z tego też względu nauczyciele języków obcych wciąż poszukują nowych sposobów i metod, które mogłyby przyspieszyć i usprawnić proces przyswajania nowego słownictwa. Wraz z rosnącym zainteresowaniem problemami słotwórcstwa, zaczęły się pojawiać głosy o możliwości wykorzystania w tym celu rezultatów badań słotwórczych (w tym również wyników badań porównawczych). Autorzy publikacji propagujących ten pogląd zwracają uwagę, że w opanowaniu słownictwa języka obcego może pomóc nie tylko znajomość reguł tworzenia wyrazów¹, lecz również wiedza z zakresu budowy takich kompleksowych jednostek poziomu słotwórczego, jak łańcuch słotwórczy, paradygmat słotwórczy oraz gniazdo słotwórcze², szczególnie wówczas, gdy mamy do czynienia z pochodnymi powstającymi od słów należących

¹ Por. np. wypowiedź: *Знание 100 наиболее продуктивных корней создает базис потенциального словарного запаса, который в 80 раз превышает исходный перечень корнеслов.* Л. М. Акуленко, Л. Н. Засорина и др. *Образование употребительных слов русского языка.* Москва 1979, s. 34.

² Por. np. postulaty N. A. Woronowej lub Ł. I. Gołowinej zawarte w tezach wystąpień przedstawionych na konferencji w Samarkandzie: Н. А. Воронова: *Использование комплексных словообразовательных единиц при изучении лексики на продвинутом этапе обучения.* В: *Актуальные проблемы русского словообразования. Тезисы V республиканской научно-теоретической конференции. Часть I (11—13 сентября 1987 г.).* Ред. А. Н. Тихонов. Самарканд 1987, s. 130—133; Л. И. Головина: *Как используется словообразование для обогащения лексического запаса учащихся.* В: *Актуальные проблемы...*, s. 435—437.

do określonej grupy leksykalno-semantycznej. Badania gniazd słowotwórczych wykazały bowiem, że zarówno paradygmaty, jak i całe gniazda słowotwórcze, organizujące się wokół takich leksemów, charakteryzują się dużą zbieżnością strukturalno-semantyczną. Zjawisko to obserwuje się nie tylko w planie jednego języka, ale również w przypadku języków pokrewnych, jeśli mamy do czynienia z gniazdami, w których centrum znajdują się wyrazy cechujące się praktycznie tożsamą strukturą semantyczną. W toku doboru materiału językowego, przygotowywania ćwiczeń językowych nie należy jednak zapominać o zjawisku interferencji językowej. Duże podobieństwa między językami mogą przyczynić się do niedostrzegania różnic, które mogą stanowić przyczynę błędów językowych. Aby tego uniknąć, należałoby w trakcie doboru materiału językowego korzystać z wyników badań językoznawczych. Analizie porównawczej gniazd słowotwórczych z przymiotnikami wyjściowymi należącymi do grupy leksykalno-semantycznej nazw barw poświęcony jest niniejszy artykuł.

W zasobie leksykalnym każdego języka występują jednostki będące oznaczeniami słownymi wszelkiego rodzaju doznań. Nazwy odczuć są w znacznej części bardzo stare i należą do słów nie tylko głęboko zakorzenionych w zbiorowej psychice, ale także niełatwo dających się wymienić na równoznaczne³. W sferze wrażeń wzrokowych pozycję pierwszoplanową zajmują kolory, które nazywane są przede wszystkim za pomocą szerokiej gamy przymiotników. Funkcjonujące w różnych językach oznaczenia słowne jakości barwnych nie zawsze się pokrywają (por. np. brak w języku rosyjskim jednoznacznego odpowiednika słownego polskiego przymiotnika *niebieski*). Zdarza się i tak, że niektóre z języków w ogóle nie dysponują wyspecjalizowanymi leksemami do określenia pewnych kolorów. Zjawisko to zdaje się dobrą ilustracją tezy o odmienności struktur semantycznych różnych języków. Zasygnalizowane zagadnienia, jakkolwiek interesujące, nie będą tu rozpatrywane.

Celem szkicu jest analiza właściwości strukturalno-semantycznych polskich i rosyjskich gniazd słowotwórczych z przymiotnikami wyjściowymi *zielony* — *зеленый*. Przez gniazdo słowotwórcze rozumie się uporządkowany zbiór konkretnych leksemów, charakteryzujących się wspólnotą części rdzennej i powiązanych żywymi stosunkami motywacji⁴.

Słowa zawsze wstępują w stosunki motywacji w swych konkretnych znaczeniach. Przymiotniki wyjściowe należą do słów wieloznacznych, dlatego

³ Por.: K. Moszyński: *Kultura ludowa Słowian*. T. 1. Warszawa 1929, s. 76.

⁴ Por. np. definicje gniazd słowotwórczych znajdujące się w polskich i rosyjskich opracowaniach z zakresu słowotwórstwa: *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*. Red. R. Grzegorzczkowska, R. Laskowski, H. Wróbel. Warszawa 1984, s. 331; A. Н. Тихонов: *Словообразовательный словарь руссково языка*. Т. 1. Москва 1985, s. 36.

też analiza prowadzona będzie z uwzględnieniem czynnika leksykalno-semantycznego.

W obu porównywanych językach przymiotniki *zielony* — *зеленый* oprócz znaczenia podstawowego, którym jest nazwa barwy czwartego pasma widma świetlnego, mają zbieżne znaczenia wtórne. Służą jako określenia koloru cery ludzkiej, charakteryzującej się specyficzną bledością, są synonimami niedojrzałych roślin, owoców itp., a przeniesione w świat ludzki oznaczają człowieka niedoświadczonego, niedojrzałego. Postaramy się prześledzić, jak poszczególne znaczenia, składające się na strukturę semantyczną przymiotników wyjściowych, realizują się w derywatach, zbadać, czy zbieżność struktury semantycznej wpływa na podobieństwo strukturalne analizowanych gniazd, oraz wskazać te przyczyny, które mogą wywołać ewentualne różnice strukturalne.

W obu porównywanych gniazdach od przymiotników wyjściowych tworzą się przymiotniki, przysłówki, rzeczowniki i czasowniki stanowiące podstawę powstania nowych derywatów układających się w określone ciągi, toteż analiza będzie prowadzona w ramach czterech odgałęzień: adiektywnego, adwerbialnego, substancywnego i werbalnego.

Odgałęzienie adiektywne reprezentowane jest w obu analizowanych gniazdach przez przymiotniki sufiksalne, prefiksalne oraz liczne composita przymiotnikowe.

Przymiotniki sufiksalne motywowane słowami centralnymi gniazd są najczęściej derywatami modyfikacyjnymi ze znaczeniem intensywności lub osłabienia cechy (por. np.: *zieleniutki* / *zieloniutki*, *zieleniuchny* / *zieloniuchny*, *zieleniуski*; *зеленехонький*, *зеленешенький*, *зеленущий*, *зелененький* 'o odcieniu intensywnym od *zielony*'; *zielonawy*, *zielonkawy*, *зеленоватый* 'nieintensywnie *zielony*'). Zarówno od jednych, jak i od drugich regularnie tworzą się jedynie przysłówki na *-o* (por.: *zieleniutki* — *zieleniutko*, *zieloniutki* — *zieloniutko*, *zielonkawy* — *zielonkawo*, *зеленехонький* — *зеленехонько*, *зеленешенький* — *зеленешенько*, *зеленоватый* — *зеленогато*) lub *-e* (*зеленущий* — *зеленуще*). Jedynie w gnieździe rosyjskim odnotowano rzeczownik powstały w wyniku substancywizacji przymiotnika ze znaczeniem intensywności cechy, por.: *зелененький* — *зелененькая* устар. разг. 'кредитный билет трехрублевого достоинства по его зеленому цвету' *А вы сколько в день выручаете, Данило Семеныч? — Какой день на зелененькую выездишь, а в другой раз так и без гроша ко двору поедешь* (СРЛЯ-17). Ponadto przymiotniki ze znaczeniem osłabienia cechy⁵ mogą wchodzić w skład przymiotników złożonych, w których najczęściej występują w funkcji komponentu

⁵ Materiały leksykograficzne odnotowują tylko jeden przymiotnik złożony, w którym w charakterze komponentu nadrzędnego występuje przymiotnik ze znaczeniem intensywności cechy, por.: *розовато-зелененький*: *розовато-зелененькая тоска* (Сл. мат.-81).

podrzednego, uściślającego odcień barwy określanej przez drugi komponent złożenia, por. np.: *zielonkawo-żółty* ‘żółty z odcieniem zielonkawym’, *zielonkawo-rudy* ‘rudy z odcieniem zielonkawym’, *zielonkawo-biały* ‘biały z odcieniem zielonkawym’; *зеленовато-бурый* ‘бурый с зеленоватым оттенком’, *зеленовато-желтый* ‘желтый с зеленоватым оттенком’ *зеленовато-синий*, ‘синий с зеленоватым оттенком’ itp. W funkcji komponentu podstawowego mogą występować nie tylko przymiotniki barwy w swej formie wyjściowej, ale również przymiotniki modyfikacyjne (por. np.: *zielonkawo-różowy*, *зеленовато-белесый*) oraz przymiotniki odrzeczownikowe występujące w funkcji określeń barwnych (por. np.: *зеленовато-серебристый*, *зеленовато-пятнистый* itp.). Niekiedy kolejność członów może być odwrócona (por. np.: *brunatno-zielonkawy*, *szarozielonkawy*, *оранжево-зеленоватый*). Tylko w gnieździe rosyjskim odnotowano przymiotnik złożony, w którym w charakterze komponentu podrzednego występuje przysłówek prefiksально-sufiksalny, a w funkcji członu nadrzednego przymiotnik ze znaczeniem osłabienia cechy, por.: *иссепа-зеленоватый*. Przymiotniki złożone składające się z więcej niż dwóch komponentów są nieliczne, por. np.: *bialawo-złotawo-zielonkawy*, i podobnie jak composita dwuelementowe nie uczestniczą w dalszym procesie derywacyjnym.

Omawiając odadiektywne przymiotniki sufiksalne, należy zwrócić uwagę na występujący jedynie w gnieździe polskim przymiotnik *zielenisty*, który wbrew oczekiwaniom nie należy do formacji modyfikacyjnych; znaczy on bowiem tyle co *zielony* (por. definicję słownikową: *zielenisty* rzad. ‘będący barwy zielonej, zieleniejący’: *Zieleniste pola* (SJP Dor.); jest więc formacją, którą można określić mianem tautologicznej w stosunku do przymiotnika wyjściowego. Jego obecność w gnieździe nie wpływa w sposób znaczący na strukturę gniazda, ponieważ podobnie jak derywaty modyfikacyjne ze znaczeniem intensywności cechy motywuje on jedynie przysłówek sufiksalny *zieleniście* (por.: *A sęki i gałęzie i liście działy się zieleniście, bardzo zieleniście...* (SJP Dor.), będący końcowym elementem ciągu derywacyjnego.

W opisywanych gniazdach odnotowano jedynie pojedyncze przykłady przymiotników prefiksalnych — w gnieździe polskim należący do terminologii botanicznej i nie biorący udziału w dalszym procesie derywacyjnym przymiotnik prefiksalny *niezielony* (*niezielony* ‘o roślinie lub części rośliny: nie zawierający barwnika zielonego’), a w gnieździe rosyjskim przymiotnik *празеленый* (устар.), motywujący rzeczownik z sufiksem zerowym *празелень*. Derywat ten łączy w swej strukturze semantycznej znaczenie cechy abstrakcyjnej ze znaczeniem konkretnego przedmiotu (por.: *празелень* 1. ‘иссиня зеленая краска’; 2. ‘иссиня зеленый цвет’) i jest końcowym ogniwem ciągu derywacyjnego.

W obu porównywanych gniazdach najliczniejszą grupę derywatów motywowanych przymiotnikami wyjściowymi stanowią przymiotniki złożone. Ich

mnogość wynika przede wszystkim z ogólnej tendencji do skrótowości i ekonomii środków językowych. Przymiotniki złożone typu *zielono-niebieski*, *zielono-szary*, *зелено-ржавый* itp. nie tylko w sposób skondensowany, a zarazem dość precyzyjny wyrażają odcienie barw (por. np.: *słomkowozielony* 'zielony ze słomkowym odcieniem'; *густозеленый* 'imięjący okraszkę gęstego zielonego тона'), ale również mogą przekazywać treści bardziej złożone (por. np.: *густозеленый* 'pokryty gęstą zielenią, gęstą trawą': *Перед домом расстился густозеленый луг, на коем паслись швейцарские коровы; зеленобуйный* 'pokryty bуйną zieloną roślinnością': *Я родился на зеленобуйной Кубани (СНСЗн-70)*) itp. Nic więc dziwnego, że słowniki nowych słów i znaczeń odnotowują coraz to nowe złożenia tego rodzaju (por. np. nowe rosyjskie przymiotniki złożone wchodzące w skład gniazda z przymiotnikiem wyjściowym *зеленый*: *зелено-бутылочный* (Сл. мат.-79) *задумчиво-зеленый*: *задумчиво-зеленый нефрит* (Сл. мат.-80); *нарядно-зеленый*: *Херсон нарядно-зелен, очень тенист* (Сл. мат.-82); *буро-зеленый*: *отворотив буро-зеленый пласт* (Сл. мат.-84) itp.

Ze względu na charakter gramatyczny komponentów wchodzących w skład złożenia oraz semantykę, jaką ze sobą niosą, wszystkie composita można podzielić na następujące grupy:

I. Composita przymiotnikowo-przymiotnikowe:

1. składające się z dwóch przymiotników barwy, tworzących złożenie w swej formie wyjściowej, por.: *różowozielony*, *modrozielony*, *niebieskozielony*, *zielono-czarno-błękitny*; *желто-зеленый*, *серо-зеленый*, *сине-зеленый*, *красно-сине-зеленый* itp. Mimo iż w zasadzie liczba komponentów wchodzących w skład złożenia tej grupy jest nieograniczona, w zebranych materiale przeważają composita dwuelementowe. Rzadsze są formacje składające się z większej liczby komponentów, takich jak *красно-сине-зеленый*. Omawiając przymiotniki złożone, Z. Kurzowa zauważa, że podobnie jak ma to miejsce w składni „kres takim konstrukcjom kładzie zdolność percepcyjna słuchacza, zagrożenie jasności i komunikatywności wypowiedzi”⁶.

Composita omawianej grupy to formacje, których komponenty pozostają do siebie w stosunku współrzędności lub podrzędności. Granica między nimi jest nieostra, niekiedy trudna do wyznaczenia poza kontekstem.

2. składające się z przymiotnika barwy w formie podstawowej i modyfikacyjnego przymiotnika barwy (por. np.: *szarawozielony*, *żółtawozielony* itp.).

3. składające się z przymiotnika barwy i przymiotnika odsubstantywnego występującego w funkcji określenia barwnego, np.: *rezedowozielony*, *szmaragdowozielony*, *słomkowozielony*, *pistacjowozielony*, *jabłkowozielony*, *оливково-зеленый*, *бутылочно-зеленый*.

⁶ Z. Kurzowa: *Złożenia imienne we współczesnym języku polskim*. Warszawa—Kraków 1976, s. 85.

Opisując złożenia tego rodzaju, Z. Kurzowa zauważa, że pierwszy człon odnośnych formacji (odrzeczownikowy) wyraża podobieństwo cechy zawartej w członie drugim do desygnatu znajdującego się w podstawie przymiotnika relacyjnego. Podobieństwo opiera się na porównaniu: *śnieżnobiały* ‘biały jak śnieg’, *trawiaściezielony* ‘zielony jak trawa’⁷. Autorka nie zwraca jednak uwagi, że nie wszystkie przymiotniki złożone o strukturze: przymiotnik relacyjny + przymiotnik barwy, są konstrukcjami typowo porównawczymi, których znaczenie można interpretować za pomocą przedstawionej wcześniej parafrazy, np.: *słomkowiezielony* to nie ‘zielony jak słoma’, ale ‘zielony o odcieniu jasnożółtym, słomkowym’. Wydaje się, że wobec derywatów tego rodzaju należałoby zastosować parafrazę będącą kombinacją parafrazy opisowej i porównawczej, a więc: *słomkowiezielony* ‘X jest zielony z odcieniem słomkowym’; ‘kolor słomkowy to kolor słomy’⁸.

W opisywanych złożeniach w funkcji modyfikatora barwy zasadniczej występuje zazwyczaj przymiotnik relacyjny. Spotyka się jednak formacje z odwróconą kolejnością komponentów, por. np.: *zielonostalowy*, *зелено-бутылочный* (Сл. Мат.-79). Zdaniem M. Schabowskiej⁹, formacje takie należałoby traktować jako niepoprawne z punktu widzenia normy językowej. Stanowisko autorki wydaje się uzasadnione w odniesieniu do przymiotników typu *złotosiarkowy*, *czerwonokarminowy*; *зелено-бутылочный*, czyli takich, w których pierwszy z przymiotników nazywa barwę zasadniczą, a drugi — jej specyficzny odcień (*karminowy* ‘odcień czerwieni’, *бутылочный* ‘odcień zieleni’). Zostaje tu bowiem naruszona typowa struktura konstrukcji porównawczej. Trudno jednak wywód autorki rozciągnąć na przymiotniki takie, jak np.: *зелено-ржавый*, *зелено-медный* itp. Wchodzące w skład tych złożzeń przymiotniki relacyjne nie nazywają bowiem odcienia barwy zielonej, nie należą do tej samej grupy określeń barwnych co zielony (por.: *медный* ‘красно-желтый, цвета меди’; *ржавый* ‘красно-бурый; цвета ржавчины’), a to oznacza, że właśnie kolor nazwany przymiotnikiem odrzeczownikowym może stanowić barwę podstawową określanego przedmiotu, natomiast podstawowy przymiotnik barwy — spełniać w stosunku do niego funkcję modyfikatora, a więc: *зелено-медный* ‘медный с зеленым оттенком’; *зелено-ржавый* ‘цвета ржавчины с зеленым оттенком’¹⁰.

⁷ Por. tamże, s. 88.

⁸ Por. parafrazy przymiotników złożonych w pracy M. A m p e l - R u d o l f: *Kolory. Z badań leksykalnych i składniowo-semantycznych języka polskiego*. Rzeszów 1994, s. 24–52.

⁹ Por.: M. S c h a b o w s k a: *Pochodne przymiotniki barwy*. „Język Polski” 1960, z. 4, s. 300.

¹⁰ Podobnie podchodzi do tego zjawiska Z. Kurzowa, która pisze: „Możemy mieć także do czynienia z konstrukcją odwróconą: *zielonomorski*, co znaczy ‘morski z zielonym odcieniem’, ale wtedy nadrzędny przymiotnik odrzeczownikowy *morski* nabiera znaczenia jakościowego jako nazwa barwy z odcieniem zielonym w odróżnieniu od tej barwy z odcieniem niebieskim lub szarym: *niebieskomorski*, *szaromorski*. Struktury te zbliżają się znaczeniowo do typu *blad-*

Omawiając przymiotniki tej grupy, należy zauważyć, że w niektórych przypadkach kolejność komponentów złożenia może spełniać funkcję odróżniającą, np. polski przymiotnik *groszkowo-zielony* nazywa odcień barwy zielonej (por.: *groszkowo-zielony* 'zielony jak groszek'), natomiast odnotowany w słowniku *Nowe słownictwo polskie* przymiotnik *groszkowozielony* ma znaczenie 'odnoszący się do zielonego groszku': *Skończyła się niedawno kampania szpinakowa [...] i tuż za nią nastąpił koniec kampanii zielonogroszkowej* (NSP, cz. II).

4. składające się z przymiotnika barwy i przymiotnika (także imiesłowu przymiotnikowego), który wskazuje na wartości inne niż barwa, np. na ilość, intensywność światła w barwie, czystość barwy, ilość blasku itp. Należą tutaj formacje typu: *jasnozielony, ciemnozielony, bladozielony; светло-зеленый, темно-зеленый* itp.

Ze względu na charakter cechy modyfikującej przymiotniki te można podzielić na kilka podgrup. Równocześnie należy zaznaczyć, że granica między wyszczególnionymi podgrupami jest nieostra. Wynika to z faktu, że ten sam komponent złożenia może równocześnie wskazywać na dwie cechy, np. jaskrawość i czystość, co pozwala na zaliczenie tego samego derywatu do kilku grup:

a) composita, w których pierwszy komponent wskazuje na ilość koloru, tj. dużo/moło koloru, por.: *bladozielony, mdlozielony; густо-зеленый (густо-зеленый), тяжело-зеленый, бледно-зеленый*;

b) composita, w których pierwszy komponent wyraża ilość światła w kolorze (mało intensywny/mocno intensywny), por.: *jasnozielony, ciemnozielony; светло-зеленый, темно-зеленый*;

c) composita, w których pierwszy komponent wskazuje na ostrość koloru, jego jaskrawość, por.: *bladozielony, jaskrawozielony, ярко-зеленый, бледно-зеленый, ядовито-зеленый, блекло-зеленый*;

d) composita, w których pierwszy komponent wskazuje na ilość blasku w kolorze, por.: *matowo-zielony, mglistozielony; тускло-зеленый*;

e) composita, w których pierwszy komponent określa czystość koloru, czyli stopień nasycenia bielą, czernią, szarością, np.: *przejrzystozielony, nieczystozielony, brudnozielony, mlecchnozielony; прозрачно-зеленый, мутно-зеленый, грязно-зеленый*;

f) composita z modyfikatorami nawiązującymi do pewnych cech obiektów charakteryzujących się danym kolorem, np. do wyglądu roślin zielonych, por.: *świeżozielony, zgniętozielony, свежезеленый*¹¹.

niebieski, żółtozielony 'zielony z odcieniem żółtym'. Por.: Z. Kurzowa: *Złożenia imienne...*, przypis 1, s. 81.

¹¹ Podział na podgrupy został sporządzony na podstawie klasyfikacji przedstawionej w pracy M. A m p e l - R u d o l f: *Kolory...*, s. 34–35.

II. Composita przysłówkowo-przymiotnikowe, np.: *wiecznozielony, soczyściezielony, вечнозеленый, иззелена-серый, иззелена-голубой*.

III. Composita składające się z przymiotnika barwy i członu rzeczownikowego.

Przymiotniki typu *zielonorunny, zielonowłosy, зеленобокий* to złożenia z jednoczesną sufiksacją, w tym także z sufiksem zerowym. Złożenia te to najczęściej:

a) formacje socjetywno-posesywne ze znaczeniem 'mieć *X* określonego koloru' (por.: *zielonooki* 'mający zielone oczy', *zielonogłowy* 'mający zieloną głowę'; *зеленоплечий* 'с зелеными плечами', *зеленобокий* 'с зелеными боками', *зеленоглазый* 'с зелеными глазами', *зеленоголовый* 'с зеленой головой' itp.);

b) formacje ze znaczeniem 'odnosić się do czego, należeć do czego', por.: *zielonogroszkowy* 'odnoszący się do zielonego groszku', *zielonobalonikowy* 'odnoszący się do kabaretu Zielony Balonik';

c) formacje ze znaczeniem 'być zrobionym z tego, co nazywa podstawa', por.: *зеленокаменный* 'сделанный из зеленого камня'.

Composita przymiotnikowe w przeważającej większości realizują w swej strukturze semantycznej jedynie znaczenie barwy. Odnotowano zaledwie jeden przymiotnik złożony realizujący w swej strukturze semantycznej znaczenie przenośne 'niedojrzały, niedoświadczony', por.: *zielonogłowski* 'ten, kto ma zielono w głowie; człowiek niepoważny (żartobliwe nawiązanie do nazwisk na -ski)': *Jeśli kogokolwiek znajomość języka francuskiego upoważnia do tego, aby nie mówił prawie po polsku — to należy on do rodziny... zielonogłowskich* (SJP Dor.).

Spośród przymiotników złożonych, wchodzących w skład analizowanych gniazd, tylko niektóre uczestniczą w dalszym procesie derywacyjnym. Stają się one podstawą powstania rzeczowników kończących ciąg derywacyjny, por.: *zielonooki* — *zielonooki* 'człowiek zielonooki': *nastąpiło dwuminutowe milczenie. Zielonooki w nowym przyływie pasji wybuchnął* (SJP Dor.); *зеленоглазый* — *зеленоглазка* 1. 'светло-зеленая мушка с черными полосками, вредитель хлебов'; 2. 'вид морской промысловой рыбы' (Сл. мат. -83), *зелено-черный* — *зелено-черность, черно-зеленый* — *черно-зеленость*; *Мы-то видели где-то когда-то эту каменность, эту кирпичность, эту стройность в колосьях заката, эти сумерки, вхожие в личность, эту замкнутость, эту граненность. Свежесть мяты, бессмертника черствость, этих выступов черно-зеленость, этих выбоин зелено-черность* (Сл. мат.-78)¹².

¹² Rzeczowniki abstrakcyjne typu *зелено-черность, черно-зеленость* są neologizmami. Tego typu twory nie powstają w języku regularnie, jednakże ich obecność w słowniku nowych słów i znaczeń świadczyć może o dużej produktywności sufiksu *-ость* w tworzeniu rzeczowników z grupy *nomina essendi*.

Odgąlenie adverbialne. Derywaty składające się na to odgąlenie są w opisywanych gniazdach nieliczne, a samo odgąlenie słabo rozbudowane.

W obu porównywanych gniazdach od przymiotników wyjściowych powstają analogicznie zbudowane przysłówki sufiksalne z formantem *-o*, por.: *zielony* — *zielono*; *зеленый* — *зелено*. Zarówno przysłówek *zielono*, jak i jego rosyjski odpowiednik strukturalny *зелено* realizują w swej strukturze semantycznej znaczenie barwy, por.: *zielono*: *W jej małym pokoju o tej porze było zielono od liści dzikiego wina, które zasłaniało znaczną część okna* (SJP Dor.); *А что за время [март в тропических морях]! Зелено, сине, солнечно, ярко и жарко с легкой прохладой* (СРЛЯ-17). Niewykluczona jest jednak możliwość ich użycia w znaczeniu metaforycznym, nawiązującym do przenośnego znaczenia motywujących je przymiotników, tj. znaczenia: ‘niedojrzały, niedoświadczony, lekkomyślny’ (por. np. znaczenie przysłówka *zielono* w związku frazeologicznym: *mieć zielono w głowie* oraz przenośne znaczenie przysłówka *зелено* w kontekście: *Зелено ты брат думаешь* (СРЛЯ-17), a nawet (jak to ma miejsce w przypadku polskiego przysłówka *zielono*) do pozytywnych konotacji wiosny, radości, jakie wywołuje barwa zielona (por. np. słowa piosenki wykonywanej przez A. Dąbrowskiego *Zielono mi...*)¹³. Wymienione przysłówki mogą być uznane za motywujące w stosunku do przysłówek modyfikacyjnych, por.: *zielono* — *zielonawo/ zielonkawo, zieleniutko*; *зелено* — *зеленовато, зелененько, зеленехонько, зеленешенько*¹⁴.

W obu porównywanych gniazdach znajdujemy pojedyncze przykłady przysłówek prefiksально-sufiksalnych, por.: *zielony* — *na zielono, зеленый* — *иззелена*. Przysłówek polski jest ostatnim elementem ciągu derywacyjnego. Derywat rosyjski rzadko występuje w tekstach samodzielnie. Zazwyczaj wchodzi on w skład przymiotników złożonych ze znaczeniem barwy, w których spełnia funkcję modyfikującą znaczenie przymiotnika stanowiącego drugi człon złożenia, por.: *иззелена-голубой* ‘голубой с зеленоватым оттенком’, *иззелена-черный* ‘черный с зеленоватым оттенком’, *иззелена-серый* ‘серый с зеленоватым оттенком’, *иззелена-синий* ‘синий с зеленоватым оттенком’: *У плетня плескалась выше головы суровая, иззелена-синья крапива* (СРЛЯ-17) itp.

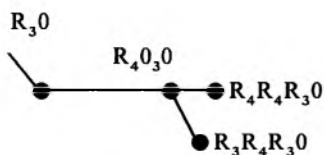
Podczas gdy przysłówek *иззелена* realizuje w swej strukturze semantycznej jedynie znaczenie barwy (w tym także znaczenie ‘blady: o cerze twarzy ludzkiej’, por: *бледный иззелена*), derywat polski może występować również w znaczeniu przenośnym uznawanym obecnie za przestarzałe, por.: *na zielono*:

¹³ Na temat semantycznych konotacji nazw barw patrz: R. Tokarski: *Semantyka barw we współczesnej polszczyźnie*. Lublin 1995.

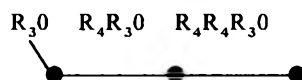
¹⁴ Stwierdzenie „mogą być uznane za motywujące” wynika stąd, iż wymienione przysłówki można uznać za derywaty charakteryzujące się podwójną motywacją. Można je uznać za motywowane odpowiednimi przymiotnikami modyfikacyjnymi oraz przysłówkami z sufiksem *-o*.

‘kupować, sprzedawać zboże jeszcze nie zebrane, niedojrzałe, zboże na pniu’: *Od jednego pożyczyl, drugiemu co bądź na zielono sprzedał, ma się rozumieć warunki coraz cięższe przyjmując* (SJP Dor.).

Obecność w gnieździe rosyjskim przysłowka *узелена* mogącego motywować przymiotniki złożone i brak w gnieździe polskim derywatu przysłowkowego cechującego się podobnymi możliwościami, automatycznie wpływa na zróżnicowanie strukturalne opisywanych odgałęzień i co za tym idzie — na strukturę całego gniazda, por. grafy odgałęzień adverbialnych w gnieździe rosyjskim i polskim¹⁵:

Odgałęzienie adverbialne
w gnieździe rosyjskim

Odgałęzienie adverbialne
w gnieździe polskim

Odgałęzienie substantive. W porównaniu z innymi gniazdami słowotwórczymi motywowanymi przymiotnikami ze znaczeniem barwy odgałęzienie to reprezentowane jest w opisywanych gniazdach przez stosunkowo niewielką liczbę derywatów. Wśród formacji rzeczownikowych pierwszego stopnia derywacji można wyróżnić:

1. Rzeczowniki powstałe w wyniku substantywizacji; derywaty te są nazwami przedmiotów (por. np.: *zielony* ‘dolar’), osób (por. np.: *zielony* ‘obrońca środowiska naturalnego’) oraz zbiorowości, dla których kolor zielony jest cechą wyróżniającą, por. np.:

zielone 1. a) pot. ‘gałązki zwykle asparagusa, szparaga lub ozdobne trawki używane do przystrajania wiązanek ciętych kwiatów’; b) ‘zielone jadalne części warzyw’; 2. reg. wsch. ‘włoszczyzna’;

зелены 1. ‘название отрядов нерегулярных войск, укрывающихся в лесах и горах’; 2. ‘представители партии „зеленых”’; 3. ‘футболисты французского клуба „Сент-Этьен” (по цвету формы)’; 4. ‘о тех, кто озабочен экологическими проблемами во Франции’.

Przytoczone przykłady świadczą o tym, jak różnorodne mogą być obiekty, do których odnosi się przymiotniki substantywizowane, a tym samym jak duże mogą być rozbieżności znaczeniowe między formacjami polskimi

¹⁵ W konstruowaniu grafów wykorzystano założenia gramatyki aplikatywnej. Wierzchołek grafu oznacza centrum gniazda. Ustawione pod odpowiednim kątem linie symbolizują określone części mowy: rzeczownik |, czasownik /, przymiotnik \, przysłówek —, natomiast węzeł • oznacza R-słowo.

i rosyjskimi. Rzeczowniki te nie wpływają w sposób znaczący na strukturę gniazda, ponieważ nie uczestniczą w dalszym procesie derywacyjnym.

2. Rzeczowniki sufiksalne to na ogół formacje wieloznaczne, nazywające:

a) cechę abstrakcyjną (por.: *zielony* — *zieloność, zieleń; зеленый* — *зелень, зеленость, зеленца*);

b) nieosobowych nosicieli cechy (*zielony* — *zielenina, zielenizna, zieleniec; зеленый* — *зеленушка, зеленя, зеленка*);

c) osobowych nosicieli cechy (derywaty tej grupy semantycznej odnotowano tylko w gnieździe polskim; są to jednak formacje w chwili obecnej przestarzałe lub gwarowe, por. np.: *zielonka* ‘w okresie okupacji żandarm niemiecki’; gw. ‘gajowy’).

Rzeczowniki z grupy nomina essendi tworzą się w języku polskim za pomocą sufiksu *-ość* oraz sufiksu zerowego (por.: *zielony* — *zieloność, zielony* — *zieleń*). W języku rosyjskim derywaty tej grupy powstają za pomocą sufiksów: *-ость*, sufiksu zerowego oraz sufiksu *-ца*, (por.: *зеленый* — *зеленость, зелень, зеленца*). W odróżnieniu od formacji polskich oraz rzeczowników rosyjskich *зелень, зеленость*, rzeczownik *зеленца* oznacza nie czysty kolor zielony, lecz jego specyficzny słabo intensywny odcień, por.: *зеленца* ‘зеленоватый цвет’. Poza rzeczownikiem *зеленость* wszystkie pozostałe derywaty realizują w swej strukturze semantycznej oprócz znaczenia barwy również znaczenie wtórne motywujących je przymiotników ‘odnoszący się do zieleni’, a rzeczownik polski *zieloność* dodatkowo przejmując od motywującego go przymiotnika znaczenie przenośne ‘niedojrzały, niedoświadczony’ i jest synonimem ‘niedojrzałości, lekkomyślności’, por.: *W młodym wiek ekskuzą i zieloność głowy* (SJP Dor.). Wszystko to sprawia, że derywaty z sufiksem *-ość* i sufiksem zerowym są leksemami wieloznacznymi, łączącymi w swej strukturze semantycznej znaczenie cechy abstrakcyjnej ze znaczeniem konkretnego przedmiotu, por. np. znaczenia analogicznie utworzonych rzeczowników *zieleń* i *зелень*:

zieleń 1. ‘barwa czwartego pasma widma, barwa zielona; zieloność’; 2. zielona roślinność (trawa, zioła, drzewa, krzaki, trawniki, skupienia drzew)’; 3. ‘ścięte gałęzie drzew i krzewów wraz z liśćmi, ścięte zielone rośliny (np. tatarak, widłak)’; 4. rzad. ‘przedmiot koloru zielonego, zwłaszcza ubranie’; 5. gw. obozowa ‘zielony trójkąt przy-szyty na odzieży, oznaka więźnia obozowego narodowości niemieckiej’; 6. chem. ‘zielony barwnik pochodzenia organicznego lub nieorganicznego mający zastosowanie w malarstwie i przemyśle’;

зелень 1. ‘деревья, кустарники, травы, растительность’; // ‘листва деревьев, кустарников’ // ‘растительность, образующаяся на поверхности стоячих вод’; 2. ‘некоторые овощи и травы, употребляемые в пищу’; 3. ‘зеленый налет, оттенок чего-либо’;

// 'о бледном, нездоровом цвете лица'; 4. 'зеленый налет на меди, бронзе и т.п.>'; 5. 'зеленая краска'.

Obecność w strukturze semantycznej derywatów *zieleń*, *зелень* znaczenia konkretnego przedmiotu zapewnia tym właśnie formacjom możliwość uczestniczenia w dalszym procesie derywacyjnym. Analiza wykazała, że w obu porównywanych językach rzeczowniki te motywują nowe rzeczowniki i przymiotniki relacyjne.

Od polskiego rzeczownika *zieleń* w znaczeniu 'zielona roślinność, skupiska drzew i krzewów' powstaje rzeczownik mutacyjny *zieleniarz*, nazywający osobowego wykonawcę czynności (por.: *zieleniarz* 'specjalista do spraw zieleni; do spraw terenów zielonych'), a na bazie znaczenia 'zielony barwnik, zielone ciała' przymiotnik sufiksalny *zieleniowy* (bot.) oraz prefiksalnie-sufiksalny *bezzieleniowy* (bot.). Oba derywaty należą do słownictwa specjalistycznego i nie uczestniczą w dalszym procesie derywacji.

Rzeczownik rosyjski *зелень* w znaczeniu 'некоторые овощи и травы, употребляемые в пищу' stanowi podstawę powstania przymiotnika relacyjnego *зеленой* ('относящийся к зелени') oraz rzeczownika sufiksального *зеленищик* ('торговец зеленью'), od którego z kolei za pomocą sufiksu *-ица* tworzy się rzeczownik modyfikacyjny *зеленищица*, nazywający żeńskiego wykonawcę czynności. Pozostałe derywaty nie powołują do życia nowych formacji.

Rzeczowniki sufiksalne nazywające nosicieli cechy (nieosobowych / osobowych) to grupa najliczniejsza pod względem ilości derywatów. Większość z nich to formacje wieloznaczne. Ich znaczenie leksykalne jest trudne do przewidzenia z powodu małej specjalizacji znaczeniowej sufiksów. Jeden i ten sam derywat może być nazwą zwierzęcia, rośliny, jakiegoś przedmiotu charakteryzującego się barwą zieloną lub osobowego nosiciela cechy, por. np.:

zielonka 1. 'świeżo skoszone rośliny pastewne [...]; mieszanka ze świeżo skoszonych roślin pastewnych [...]'; 2. 'jadalny późnojesienny grzyb o żółtozielonym owocniku [...]'; 3. 'w okresie okupacji niemieckiej podczas drugiej wojny światowej: żandarm niemiecki (w zielonym mundurze)'; 4. gw. obozowa 'zielony trójkąt przyszyty na odzieży, oznaka więźnia narodowości niemieckiej'; 5. gw. 'gajowy, strażnik leśny'; 6. indyw. 'zieleń w znaczeniu 3 (ścięte gałęzie drzew)'; 7. łow. 'młoda, puchem okryta kuropatwa, mająca pierwsze pióra i zaczynająca podlatywać'; 8. szt. 'zasadowy węglan miedzi [...], patyna, śniedz' (SJP Dor.);

зеленушка 1. 'птица семейства вьюрковых, [...], оливково-зеленой окраски'; 2. 'мелкое насекомое зеленоватой окраски с металлическим отливом'; 3. 'рыба отряда окунеобразных, отличающаяся пестрой окраской — яркозеленой с рядами синих и красных пятнышек'.

Nowe znaczenia już funkcjonujących w języku derywatów rodzą się na naszych oczach. Na przykład wyraz *зеленка* odnotowany w 17-tomowym słowniku współczesnego rosyjskiego języka literackiego w znaczeniu: *зеленка* разг. 'то же, что зелень бриллиантовая' w chwili obecnej funkcjonuje już w dwóch nowych znaczeniach zarejestrowanych przez słowniki nowych słów i znaczeń, por.: *зеленка* 'зеленый корм для скота; культуры идущие на такой корм': *У чабана были все основания заявить: „Будет зеленка — будет и шерсть и мясо”* (СНЗн.-60); 2. 'об афганском поселке, жители которого занимаются виноградарством (в разг. речи)': *Обстановка... оставалась по-прежнему тревожной в „зеленке” — так называют здесь массивы крепостей — жилищ с виноградниками, окруженными от ветров-суховея высокими глинобитными бумалами* (Сл. мат.-84).

Analiza znaczenia leksykalnego rzeczowników sufiksalnych motywowanych przymiotnikami *zielony*, *зеленый* pozwoliła zauważyć, że w gnieździe rosyjskim przeważają derywaty nazywające rośliny i zwierzęta, natomiast w gnieździe polskim rzeczowniki, będące nazwami terenów zielonych, zbiorowości roślinnych. Tylko w gnieździe polskim odnotowano rzeczowniki sufiksalne nazywające osobowych nosicieli cechy, por. np.: *zielonka* gw. 'gajowy, strażnik leśny'; gw. 'w okresie okupacji żandarm niemiecki'.

Aktywność słowotwórcza omawianych formacji jest różna w porównywalnych językach. Podczas gdy rosyjskie rzeczowniki sufiksalne są końcowym elementem ciągu derywacyjnego, formacje polskie uczestniczą w dalszym procesie derywacji, stając się podstawą powstania rzeczowników i przymiotników relacyjnych, por. np. pochodne rzeczowników:

zieleniec 'teren zielony' — *zielenicowy*, *zielenicotwórca*¹⁶;
zielenina — *zieleninka*, *zieleniarz*¹⁷ — *zieleniarka*, *zieleniarstwo*, *zieleniarski*¹⁸;
zieleniak 'młode wino' — *zieleniaczek*.

Odadiektywny rzeczownik prefiksalno-sufiksalny zarejestrowano jedynie w gnieździe rosyjskim. Rzeczownik *прозелень* należy do grupy nomina essendi i oznacza 'примесь зеленоватого цвета, зеленоватый оттенок, зелено-

¹⁶ Rzeczownik *zielenicotwórca* jest neologizmem odnotowanym przez autorów słownika *Nowe słownictwo polskie*. Jego znaczenie interpretuje się tam następująco: *zielenicotwórca* 'o projektancie terenów zielonych': *Warto się zastanowić, co jest lepsze — ładny, symetrycznie urządzony zieleniec, ale zdeptyany? Czy pozbawiony symetrii trawnik, lecz bez śladu zdeptania? Może redakcja przekona zielenicotwórców do mojej propozycji, którą można by zacząć realizować właśnie teraz, w czasie wiosennych porządków*. Por.: *Nowe słownictwo polskie. Materiały z prasy lat 1972—1981. Cz. II. Red. D. Tekiel. Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk—Łódź 1989*.

¹⁷ Rzeczownik *zieleniarz* ze znaczeniem 'specjalista do spraw zieleni' uznany został za motywowany rzeczownikiem *zielen*, natomiast homonimiczny w stosunku do niego rzeczownik *zieleniarz* 'człowiek handlujący zieleniną' uznajemy za pochodny od rzeczownika *zielenina*.

¹⁸ Przymiotnik *zieleniarski* można uznać za derywat od rzeczownika *zieleniarz* lub *zieleniarstwo*.

ватые просветы в окраске'. Derywat ten motywuje jedynie przysłówek *впрозелень*.

Występujące w opisywanych gniazdach pojedyncze rzeczowniki złożone (por.: *zielononóżka* 'kura [...] charakteryzująca się tym, że młode osobniki posiadają nogi w kolorze rezedowozielonym, a stare szarozielonym'; *зеленоберетчик* 'военнослужащий спецвойск США, предназначенных для подавления революционного движения народов других стран и называемых за их форму зелеными беретами' (Сл. мат. -80) nie biorą udziału w dalszym procesie słowotwórczym.

Odgałęzienie werbalne. Wśród czasowników motywowanych przymiotnikami *zielony*, *зеленый* odnajdujemy:

1) czasowniki kauzatywne z sufiksem *-i-*, *-u-* (por.: *zielony* — *zielenić*; *зеленый* — *зеленить*), informujące o działaniu agensa na obiekt w celu wywołania zmiany jego stanu (por.: *zielenić* 'czynić zielonym, malować na zielono'; *зеленить* 'делать зеленым, окрашивать в зеленый цвет');

2) czasowniki inchoatywne z sufiksem *-e-*, *-e-* (por.: *zielony* — *zielenieć*; *зеленый* — *зеленеть*); derywaty te wskazują na zmianę stanu subiekta, będącego jednocześnie obiektem oddziaływania (por.: *zielenieć* 'stawać się zielonym, nabierać barwy zielonej'; *зеленеть* 'становиться зеленым');

3) czasowniki stanowe, nazywające stan subiekta i informujące, że mówiący percypuje i konstataje fakt przejawiania się cechy w danej sytuacji; derywaty tej grupy to w obu językach czasowniki z sufiksem *-e-* (por.: *zielony* — *zielenieć* 'być zielonym, wyglądać zielono, odróżniać się od tła zieloną barwą'; *зеленый* — *зеленеть* 'виднеться, выделяться; о предметах зеленого цвета'); ponadto w języku polskim znaczenie to przekazywane jest przez czasowniki sufiksualno-postfiksualne z formantem *-i-* + *się* (por. *zielony* — *zielenić się*: *Wbił obcas w zieleniejący mu się pod giemzowym kamaszem mały kierzek trawy, rozgniół go* (SJP Dor.) oraz przez uznawaną obecnie w tym znaczeniu za przestarzałą formację z sufiksem *-i-* (por.: *Rumienia się odwieczne, ziarniste granity [...], a u stóp ich zielenią zwierciadlane wody* (SJP Dor.); dodatkowo w obu językach znaczenie stanowe wyrażane jest przez postfiksualne czasowniki drugiego stopnia motywacji (por.: *zielenieć* — *zielenieć się* (przest.); *зеленеть* — *зеленеться*).

Wchodzące w skład analizowanych gniazd sufiksualne czasowniki kauzatywne *zielenić*, *зеленить* różnią się przypisywaną im przez autorów słowników wartością stylistyczną. Czasownik *зеленить* uznawany jest za neutralny, tymczasem jego polski odpowiednik opatrzony jest w *Słowniku języka polskiego* pod redakcją W. Doroszewskiego kwalifikatorem 'przestarzały'¹⁹. Nasuwa się

¹⁹ Trzytomowy słownik języka polskiego nie odnotowuje czasownika *zielenić*, por. *Słownik języka polskiego*. T. 1–3. Red. M. Szymczak. Warszawa 1978–1981. Por. również brak tego

wobec tego pytanie, czy czasownik ten może być uwzględniany w pracach o charakterze synchronicznym, czy też należałoby go raczej wyeliminować z kręgu analizy i w efekcie derywaty typu *zazielenić, pozielenić* itp. uznać za twory prefiksalnie-sufiksalne motywowane bezpośrednio przymiotnikami wyjściowymi gniazd. Wydaje się, że na obecnym etapie rozwoju języka rozwiązanie takie nie jest w pełni uzasadnione. Po pierwsze dlatego, że czasowniki sufiksalne ze znaczeniem kauzatywności tworzą się dość regularnie od niemotywowanych przymiotników jakościowych (w tym także od przymiotników ze znaczeniem barwy), po drugie dlatego, że przypisanie czasownika *zielenić* do grupy słownictwa przestarzałego budzi pewne wątpliwości. Może słuszniej byłoby zaliczyć odnośny derywat (podobnie jak to uczyniono w odniesieniu do czasowników *niebieszczyć, żółcić*) do jednostek charakteryzujących się niską frekwencją, które z czasem mogą zostać wyparte przez bardziej wyraziste znaczeniowo adwerbalne czasowniki prefiksalne.

W obu porównywanych językach od czasowników *zielenić, зеленить* tworzą się dość regularnie czasowniki prefiksalne (por.: *zielenić — dozielenić, pozielenić, rozzielenić, ozielenić; зеленить — вызеленить, зазеленить, иззеленить, позеленить, озеленить*), które realizują w swej strukturze semantycznej jedynie znaczenie barwy. Od czasownika rosyjskiego powstają dodatkowo — czasownik zwrotny z postfiksem *-ся* (por.: *зеленить — зелениться*) oraz rzeczownik transpozycyjny z grupy nomina actionis *зеленение*.

Czasowniki prefiksalne są formacjami gramatycznie nacechowanymi. Dodanie prefiksu powoduje zmianę aspektu na dokonany, a zarazem wpływa na modyfikację znaczenia, por. np.: *dozielenić* ‘dodatkowo pokryć teren zielenią’; *ozielenić* ‘otoczyć zielenią’; *назеленить* ‘сделать очень зеленым’. Definicje słownikowe rosyjskich czasowników z prefiksami: *из-, вы-, за-, об-*, pozwalają na uznanie tych formacji za synonimiczne, por. objaśnienia słownikowe:

иззеленить ‘сделать зеленым, выпачкать в чем-либо зеленым’;

вызеленить ‘сделать зеленым, покрыть зеленой краской, запачкать свежей травой, листвой’;

зазеленить ‘закрасить или запачкать чем-либо зеленым’;

обзеленить ‘сделать зеленым, зазеленить’.

Synonimami są również motywowane nimi czasowniki postfiksalne (por. np.: *иззелениться* ‘окраситься, выпачкаться чем-либо зеленым’; *вызе-*

derywatu w gnieździe z przymiotnikiem wyjściowym *zielony* w pracy T. Vogelgesang poświęconej opisowi odprzymiotnikowych gniazd słowotwórczych w języku polskim. T. Vogelgesang: *Gniazda słowotwórcze przymiotników we współczesnym języku polskim*. Warszawa 1982 [Praca doktorska napisana pod kierunkiem doc. dr hab. J. Puzyrny — maszynopis. Bibl. UW, Nr tymcz. 402].

лениться ‘pokrytą się zieloną farbą; wyszczepić się czymś zielonym, świeżą trawą, liśćmi’) oraz rzeczowniki transpozycyjne z sufiksem *-ение*. Matka tutaj do czynienia ze zjawiskiem synonimii odzwierciedlonej (отраженная синонимия). Spośród czasowników prefigowanych większą aktywnością derywacyjną charakteryzuje się jedynie formacja *озеленить*. Na bazie znaczenia ‘zapłnić zielenią, zielonymi nasadzeniami, wyprodukować na jakimś przestrzennym obszarze posadki drzew, krzewów i t.p.’ powstaje nie tylko czasownik postfiksalny *озелениться* i rzeczownik transpozycyjny *озеленение*, ale również będący wtórnym imperfektywem czasownik *озеленять*, rzeczownik ze znaczeniem wykopawcy czynności *озеленитель* ‘ten, kto zajmuje się ozelenieniem, specjalista od ozelenienia’ oraz przymiotnik *озеленительный* ‘odnoszący się do ozelenienia’ (por.: *Озеленительные работы; Осенняя озеленительная кампания*). Żaden z polskich czasowników prefiksalnych ze znaczeniem kauzatywności nie charakteryzuje się podobną aktywnością słowotwórczą. Obecność w gnieździe rosyjskim wtórnego imperfektu *озеленять* wpływa na wydłużenie się ciągu derywacyjnego, ponieważ czasownik ten stanowi podstawę powstania kolejnego derywatu — czasownika postfiksального *озеленяться*, który jest ostatnim elementem ciągu.

Wchodzące w skład opisywanych gniazd odadiektywne czasowniki z sufiksem *-e-*; *-e-* niosą ze sobą dwa znaczenia: 1. ‘stać się zielonym’; 2. być widocznym jako zielona plama; odbijać się od tła zieloną barwą; (por.: *zielenieć: Plusz na stole miejscami wytarty zieleniał, to znów ciemniał, zmieniał kolor pod wpływem przekręcanej lampy. Jary zieleniały olszyną i wierzbiną.* (SJP Dor.); *зеленеть: Зеленеющие ивы зеленеюм под грозой. На круглом покрытом красной материей столе зеленел графин с водой* (СРЛЯ-17).

Mimo iż od formacji tych powstają zazwyczaj liczne czasowniki prefiksalne (por.: *zielenieć — ozielenieć, pozielenieć, zzielenieć; зеленеть — озеленеть, позеленеть, прозеленеть, отзеленеть*) oba znaczenia motywujących je czasowników (inchoatywny i stanowy) realizują się jedynie w czasownikach z prefiksami *za-*, *за-* (por.: *zazielenieć* 1. ‘stać się zielonym, nabrać barwy zielonej; pokryć się czymś zielonym’; *Trawa zazieleniała*; 2. ‘dać się widzieć jako zielona plama, odbić się od tła zieloną barwą’: *Ряды винограда zazielenяły на бiałей ścianі domu* (SJP Dor.); *зазеленеть* 1. ‘pokażać się, wydzielиться; o przedmiotach zielonego koloru’: *Вдали зазеленели кровли домов*; 2. ‘naczyć zielenieć; nabyć zielony kolor’: *Когда зазеленел восток, по табору полетели негромкие окрики* (СРЛЯ-17).

Analiza czasowników prefiksalnych ujawniła istnienie w gnieździe rosyjskim formacji nie mających swych analogów w gnieździe polskim. Należą

do nich rosyjskie czasowniki *отзеленеть* i *прозеленеть*. Wchodzący w skład czasownika *отзеленеть* prefiks *от-* wskazuje na zakończenie procesu, będącego przeciwieństwem tego, na co wskazuje czasownik motywujący (por.: *отзеленеть* ‘перестать зеленеть’: *Отзеленело на Чукотке короткое лето* (Сл. мат.-82). Prefiks *про-* natomiast informuje po pierwsze o stopniu intensywności zmian (por.: *прозеленеть* ‘стать целиком зеленым’), po drugie zaś o czasowo ograniczonym charakterze procesu, o tym, że proces trwa jedynie do określonego momentu (por.: *прозеленеть* ‘пробыть зеленым, в зелени в течение какого-либо времени’: *Сломанное до сердцевины весной дерево ище прозеленеет до осени — но что в нем.* (СРЛЯ-17). Każde z wymienionych znaczeń czasownika *прозеленеть* rozwinęło się na podstawie innych znaczeń czasownika motywującego. Pierwsze na bazie znaczenia ‘становиться зеленым’, drugie — ‘быть зеленым’.

Czasowniki prefiksalne, podobnie jak i motywujące je słowa, realizują w swej strukturze semantycznej znaczenie barwy. Niektóre z nich, jak np. polskie czasowniki z prefiksami *po-*, *za-* oraz rosyjskie z przedrostkami *по-*, *за-*, mają również znaczenia wtórne; wskazują na nienaturalną bladłość cery, będącą rezultatem zmian, jakie nastąpiły w organizmie pod wpływem choroby lub silnych emocji, takich jak strach, wzburzenie, złość, zazdrość itp., por. np.: *zzielenieć* ‘tak zblednąć, że cera nabiera odcienia zielonkawego’: *Рзески позиленіаі з гніеву* (SJP Dor.); *позеленеть* ‘стать бледным, приобрести землистый цвет лица под влиянием нездоровья, злобы, зависти и т.п. О состоянии сильного раздражения’; [*Чичиков*] *похудел и даже поззеленел во время таких невзгод* (СРЛЯ-17).

Czasowniki prefiksalne motywowane czasownikami *zielenieć*, *zelenieć* nie przejawiają większej aktywności derywacyjnej. W obu językach tworzą się od nich jedynie rzeczowniki transpozycyjne z sufiksem *-enie*, *-enie* (por.: *zzielenieć* — *zzielenienie*, *ozielenieć* — *ozielenienie*; *позеленеть* — *позеленение*), przymiotniki pochodzenia imiesłowowego (por.: *zzieleniały*: *Тварз ззиленіаіа з злосці*; *поззеленельй*: *В моем кармане остался один поззеленельй двугрувенный*; *поззеленевший*: *Вновь появился он с поззеленевшим медным подсвечником* (СРЛЯ-17).

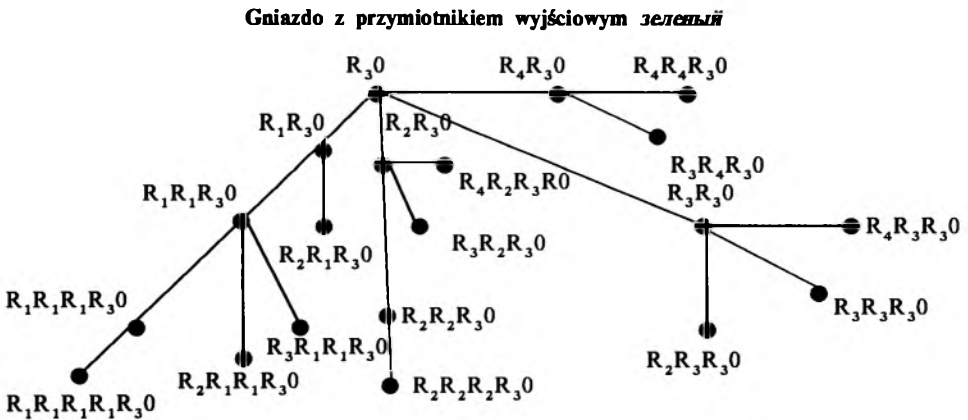
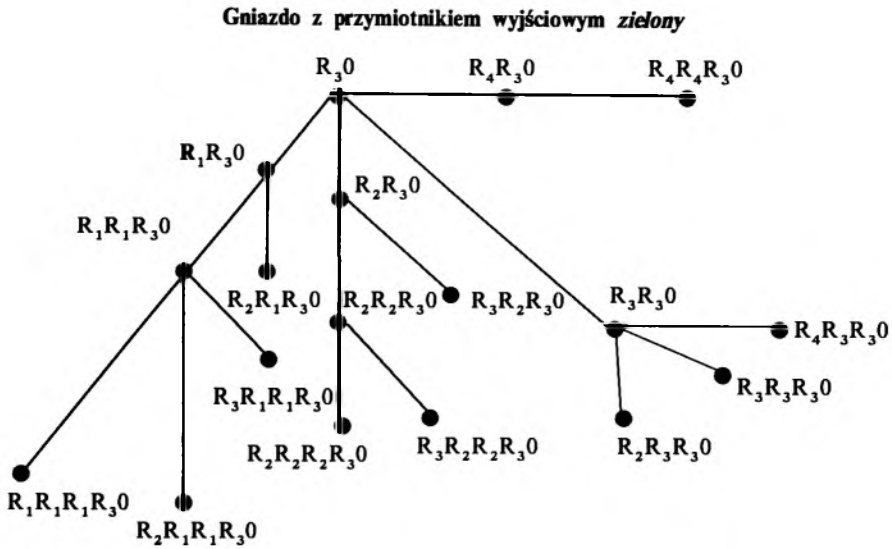
Czasowniki postfiksalne motywowane czasownikami z sufiksem *-e-* są charakterystyczne przede wszystkim dla rosyjskiego systemu językowego (por.: *краснеть* — *краснеться*, *белеть* — *белеться*, *чернеть* — *чернеться*, *зеленеть* — *зеленеться* itp.). W języku polskim należą do formacji przestarzałych. Odnajdujemy je jedynie w gniazdach z przymiotnikami wyjściowymi *biały*, *czarny* i *zielony* (por.: *bieleć się*, *czernieć się*, *zielenieć się*). Czasowniki te są synonimami motywujących je czasowników stanowych i nie biorą udziału w dalszym procesie derywacyjnym. Nowe pochodne nie powstają również

od czasownika rosyjskiego *зеленеться*, który oprócz znaczenia 'być widocznym jako zielona plama, odbijać się od tła zieloną barwą' ma również znaczenie 'stawać się zielonym, nabierać barwy zielonej' (por.: *Сады как острова зеленеются среди тощей равнины. Зеленейся, зеленейся, мой зеленый сад* (СРЛЯ-17).

Sufiksally-postfiksally czasownik *zielenić się* nie ma swego rosyjskiego odpowiednika strukturalnego. Ze względu na przynależne mu znaczenie derywat ten należy równocześnie do grupy czasowników inchoatywnych i stanowych, por.: *Brzoza na wiosnę zieleni się pierwsza i pierwsza też żółknie jesienią* (znaczenie inchoatywne); *Zalany słońcem brzeg zielenił się drzewami i uprawnymi polami* (znaczenie stanowe) (SJP Dor.). Słowniki współczesnego języka polskiego rejestrują zaledwie jeden derywat pochodny od czasownika *zielenić się*. Jest to czasownik prefiksally *rozzielenić się*, od którego tworzy się jedynie kończący ciąg derywacyjny wtórny imperfektyw *rozzieleniać się*.

Dotychczasowa analiza pozwoliła zauważyć dużą zbieżność zarówno semantyczną, jak i strukturalną omawianych gniazd. W obu porównywanych gniazdach pochodne przymiotników *zielony*, *зеленый* układają się w podobne grupy semantyczne, a derywaty zarówno pierwszego, jak i kolejnych stopni motywacji powstają najczęściej na bazie znaczenia 'zielona barwa' (w tym także 'błady kolor cery ludzkiej') oraz 'odnoszący się do zielonej roślinności, zieleni'. Znaczenie metaforyczne 'niedojrzały, niedoświadczony' odnajdujemy w strukturze semantycznej nielicznych derywatów, przede wszystkim rzeczowników pierwszego stopnia motywacji. Są to najczęściej formacje nacechowane stylistycznie (por. np.: *zieleń*, *zieleniak* w gwarze studenckiej 'niezbyt dobry, słaby student, zły student; niezdolny, bez wiadomości' (SGS, s. 117). Dające się zaobserwować różnice w strukturze opisywanych gniazd (por. np. bardziej rozbudowane w języku rosyjskim odgałęzienie adwerbialne) wynikają przede wszystkim z braku w jednym z języków konkretnego modelu słowotwórczego, według którego tworzą się pochodne w drugim z języków (por. np. brak we współczesnym języku polskim odadiektywnych derywatów przysłówkowych, powstających od przymiotników barwy według modelu: *uz-* + podstawa przymiotnika + *-a*, i jego aktywność w tworzeniu przysłówek odadiektywnych w języku rosyjskim oraz uczestnictwo tych ostatnich w tworzeniu przymiotników złożonych lub udział rosyjskich rzeczowników prefiksally-sufiksally typu *прозелень* w tworzeniu przysłówek i brak takiej możliwości w języku polskim).

Różnice w strukturze opisywanych gniazd najlepiej ilustrują grafy:

Wydaje się, że znajomość reguł i modeli słowotwórczych oraz zasad budowy gniazd może w znacznym stopniu usprawnić proces opanowywania leksyki języka obcego. Znając model słowotwórczy języka obcego, uczący się łatwiej rozpoznaje w tekście wyrazy nowe, a zarazem szybciej je zapamiętuje. W gniazdach, organizujących się wokół jednostek należących do danej grupy leksykalno-semantycznej, pochodne tworzą się zazwyczaj według ściśle określonego modelu i układają się w pewne stałe grupy semantyczne. Uświadomienie uczącym się tych zależności może stanowić czynnik przyspieszający proces dydaktyczny.

Wykaz skrótów

- NSP — *Nowe słownictwo polskie. Materiały z prasy lat 1972—1981*. Red. D. Tekiel. Cz. I—II. Wrocław—Warszawa—Kra-ków—Gdańsk—Łódź 1988—1989.
- SJP Dor. — *Słownik języka polskiego*. Red. W. Doroszewski. T. 1—11. Warszawa 1958—1969.
- SGS — L. Kaczmarek, T. Skubalanka, S. Grabias. *Słownik gwary studenckiej*. Lublin 1994.
- СРЛЯ-17 — *Словарь современного русского литературного языка*. Т. 1—17. Тл. ред. В. И. Чернышев. Москва—Ленин-град 1948—1965.
- Сл. мат.-77 — *Новое в русской лексике. Словарные материалы — 77*. Ред. Н. З. Котелова. Москва 1980 (analogicznie oznaczone zostały materiały lat 1978—1984).
- СНСЗн-60 — *Новые слова и значения. Словарь-справочник по мате-риалам прессы и литературы 60-х годов*. Ред. Н. З. Ко-телова, Ю. С. Сорокин. Москва 1971.
- СНСЗн-70 — *Новые слова и значения. Словарь-справочник по мате-риалам прессы и литературы 70-х годов*. Ред. Н. З. Ко-телова. Москва 1984.

Анна Зых

**Структура и семантика польских и русских словообразовательных гнезд
с исходными прилагательными *zielony*, *зеленый***

Резюме

Статья посвящена сопоставительному анализу словообразовательных гнезд с исходными прилагательными *zielony*, *зеленый*.

Цель статьи — проследить, как реализуется в производных семантическая структура производящих, ответить на вопрос, какое влияние на структурно-семантическую организацию сопоставляемых гнезд оказывает сходство семантической структуры исходных прилагательных, а также определить те факторы, которые способствуют возникновению различий между гнездами.

Исследование ведется в синхронном плане. Источником подбора лексического материала послужили словари современного польского и русского языков, а также словари новых слов и значений.

Anna Zych

**Structural and semantic analysis of Polish and Russian derivational nests
with the base adjectives *zielony* and *зеленый***

S u m m a r y

The article addresses the question of how individual meanings forming the semantic structure of adjectives *zielony* and *зеленый* are realised in their derivative forms. It has been analysed whether the similarity of the semantic structure of the base words results in structural and semantic similarity of the analysed nests and which factors entail differences.

The analysis is synchronic and the material comes from dictionaries of contemporary Russian and Polish, including the novel formation and senses that have appeared recently.